

Szlavónia, Horvátország és Dalmácia

Sokszínű történetek – eltérő megközelítések

Szlavónia, Horvátország és Dalmácia középkori története a közép- és délkelet-európai térség egyik legösszetettebb politikai és kulturális érintkezési zónáját tárja elénk. A területen egyszerre van jelen a római örökség, az önálló horvát államiság emléke, Velence érdekszférája és a Magyar Királyság hatalma, majd a 15. század első felétől az egyre fenyegetőbbé váló oszmán hódítás. A sokrétű történeti közegben élők mozgástere folyamatosan változott és alakult. A közösségek és az egyének újra és újra alkalmazkodni kényszerültek a politikai, gazdasági és társadalmi feltételek alakulásához, boldogulásukat változatos módon igyekeztek biztosítani.

Jelen folyóiratszám tanulmányai ennek a sokféle hatás által formált világnak a középkori történetéből villantanak fel részleteket. Az írások időben és tematikailag egyaránt széles spektrumot ölelnek fel: a 11. század végétől a 16. század közepéig ívelnek, és az intézménytörténettől a családtörténeten át az identitások vizsgálatáig terjednek. Fókuszba állított térségünk sokszínűségét a tanulmányok nyelvi szempontból is tükrözik: német és latin szövegek mellett két horvát kutató (magyarra fordított) írását is olvashatják az érdeklődők.

Az első három tanulmány közös pontja a báni hatalom különböző nézőpontokból való vizsgálata. Mindenekelőtt azonban meg kell jegyezni, hogy Szlavónia mint politikai-közigazgatási egység a középkor évszázadai során nem mindig ugyanazt a konkrét földrajzi térséget jelölte. Ennek a változásnak az Árpádok korában megfigyelhető sarokpontjait, az eltolódás mikéntjét és időrendjét vizsgálja írásában Antun Nekić. A „Szlavónia” fogalom térbeli változásának minél pontosabb feltérképezése nemcsak terminológiai kérdés, hanem a báni hatalom fejlődésének megértése szempontjából is nélkülözhetetlen. A folyamat eredményeként a tengerparti területek végül végérvényesen kívül kerültek a fogalom jelentéstartományán.

Gál Judit két dalmáciai város, Trau és Spalato 12–13. századi viszonyát elemzi. Az Árpádok korában Közép-Dalmácia két legjelentősebb, egymástól mindössze 15 kilométerre fekvő városa a magyar királyi politika kedvezményezettjévé és a térség meghatározó politikai-egyházi központjává vált. A két város konfliktusa elsősorban abból fakadt, hogy több olyan birtok volt, melyre mind a két közösség igényt tartott. Spalato és Trau vitáját nemcsak a királyi, illetve a hercegi udvarral ápolt kapcsolataik határozták meg, hanem a környékbeli horvát nemességgel fenntartott viszonyuk, ezenkívül a királyi udvar és a spalatói érsekség közötti kötelék alakulása is. A konfliktus a báni hivatalra is hatást gyakorolt, mivel a 13. század kö-

zépén a tisztség reformjára is annak lezárása érdekében került sor. A reform néhány évtizedre, a királyi hatalom meggyengüléséig biztosította a békét a területen.

A főpapok és főurak számára a királyi udvarban való jelenlét kulcsfontosságúnak tekinthető, itt találkozhattak az uralkodóval, itt határoztak az ország sorsát befolyásoló kérdésekről, itt döntöttek a méltóságok és tisztségek elosztásáról, és itt lehetett különféle adományok ügyében eljárni. A területi különkormányzatok élére állított tisztségviselők működési területe távol esett a központtól, így udvarbeli jelenlétük nem volt magától értetődő. B. Halász Éva Szécsi Miklós második (1366–1368) és Cudar Péter első (1368–1371) szlavón bánágának példáján keresztül azt vizsgálja, hogy a 14. századi szlavón bánok mennyi időt töltöttek a gondjaikra bízott területen és milyen megoldásokkal biztosították helyettesítésüket távollétük esetén. A *tutor*, az *occupator*, a *vicebanus* és a *vice(s)gerens* eltérő jogkörökkel bírtak és eltérő feladatokat láttak el, ugyanakkor a méltóságviselők társadalmi helyzete sem volt azonos.

A második tematikai egység három tanulmánya az identitást és a migrációt állítja középpontba. Horvátország nemességének helyzete sajátos volt: az utolsó Árpádok idején meggyengült királyi hatalmat a 14. században I. Károly és I. Lajos helyreállították, de ezeknek az intézkedéseknek a nemesség immár nem katonai, hanem politikai téren próbált ellenállni. Identitása – miként Ivan Majnarić kiemeli tanulmányában – két fontos elemre támaszkodott: egyrészt Horvátország utolsó törvényes királyának, Dmitar Zvonimirnek az emlékezetére, másrészt a „tizenkét horvát nemzetség” közösségére. Zvonimir emlékét először a Subicsok környezetében ápolták, majd a család hanyatlását követően a hozzájuk kapcsolódó nemesi kör vette át ennek a hagyománynak az őrzését, magát tekintve a folytonosság hordozójának. A horvát nemzet kialakulását ugyanakkor csak a késői középkorra tehetjük.

A térség történetében a 15. század elejétől–közepétől egyre meghatározóbb szerepet játszott a balkáni oszmán térnyerés, és az oszmánok terjeszkedése a katolikus népesség északi irányú mozgását is előidézte. Neven Isailović 2021-ben jelentette meg a Bánát és Erdély területére a 15–16. században átköltöző horvát nemesekről írott, további kutatásokra ösztönző cikkét, amelyben felvázolta a további lépés lehetőségeit, és néhány példán keresztül bemutatta az elmenekült nemesek karrierjét és életútját.¹ Míg a nemesek birtokaik elvesztése miatt kényszerűségből kerestek új hazát, addig a kereskedő polgárságnak erre pénzügyletei révén is lehetősége nyílt. Kádas István írásában egy Dalmáciából származó kereskedő, a Magyarországon Raguzai Frank néven ismert Franko Vasiljević életét mutatja be. Frank 1470-ben királyi adományként két erdélyi falut kapott I. Mátyástól a neki folyósított kölcsön fejében, melyeket 1478-ban Abaúj és Borsod megyei birtokokra cserélt. Családjával együtt sikeresen beilleszkedett a megyei nemességbe, szemléletes példáját nyújtva ezzel annak, hogy nem csak a nemesekre volt jellemző a migráció a Drávántúlról Magyarország más részeire.

Andreas Krabat von Lappitz likai birtokai az oszmánok által fenyegetett területen feküdtek. Andreas azonban nem az ország északibb területei felé fordult,

1 Isailović, Neven: Croatian Noble Refugees in Late 15th and 16th Century Banat and Transylvania – Preliminary Findings. In: *Revue des Études Sud-Est Européennes*, 59. (2021) 125–155.

hanem Frangepán János szolgálata után a Habsburgok zsoldjába lépett. Személyét nem is annyira pályafutása teszi különlegessé, hanem az a tény, hogy késztetést érzett arra, hogy életét német nyelven papírra vesse. Önéletírásának egy része már 1705-ben megjelent nyomtatásban, ám művét és a család többi iratának viszontagságos sorsát eddig még nem dolgozták fel, holott ezek a levéltártörténeti szálak tovább gazdagítják, színesítik az egyes családokról és szűkebb környezetükről alkotott képünket. Péterfi Bence tanulmánya ezt a hiányt pótolja, valamint a jelenleg ismert két másolati példány alapján közli az önéletírás szövegét bőséges filológiai és tartalmi jegyzetekkel ellátva, néhány latin oklevéllel együtt.

A jelen folyóiratszámában közreadott tanulmányok rámutatnak arra, hogy Szlavónia, Horvátország és Dalmácia középkori története csak különböző nézőpontok és kutatói hagyományok párbeszédében érhető meg igazán. Az eltérő megközelítések együttese gazdagítja és árnyalja e területeknek a rendkívül izgalmas múltjáról alkotott ismereteinket.

B. Halász Éva

SLAVONIA, CROATIA, AND DALMATIA
DIVERSE HISTORIES – DIVERGENT APPROACHES

The medieval history of Slavonia, Croatia, and Dalmatia reveals one of the most complex political and cultural contact zones in Central and Southeastern Europe. The studies in this issue explore selected aspects of this multifaceted world shaped by diverse influences. Chronologically and thematically, the contributions span a broad spectrum: from the late eleventh century to the mid sixteenth century, and from institutional history through family history to the study of identities. The opening articles share a common focus on examining the authority of the bans from different angles. The subsequent studies place questions of identity and migration at the center of their analysis. The articles demonstrate that the medieval histories of Slavonia, Croatia, and Dalmatia can only be fully understood through the dialogue of multiple perspectives and scholarly traditions.